

3. Готвальд В. Кинематограф и его происхождение, устройство и будущее общественное и научное значение // Вестник кинематографии. – 1909. – №2. – С.3-4.
4. Давыдов В.В. Виды обобщений в педагогике. – М., 1972. – 312 с. – 451 с.
5. Эйзенштейн С. Монтаж-38 // Избр.соч.: в 6 т. – М., 1964. – Т.2. – С.156-188. – 332 с.
6. Игнатъев П.И. О кинематографе // Живой экран. – 1916. – №17. – С.31.
7. Кандырин Б.Н. Детское и учебное кино // Искусство в школе. – 1929. – №2-3. – С.57-58.
8. Ланский М. Калишские зверства // Сибирская жизнь. – 1914. – 15 октября. – С.3.
9. Лебедев М. Кино в школе // Киножурнал АРК. – 1925. – №7. – С.11-14.
10. Леликов В. Синематограф и школа // Синефоно. – 1908. – №9. – С.5-8.
11. Луначарская С.Н. Кино – детям // Искусство в школе. – 1928. – №5. – С.14-16.
12. Люблинский П.И. Кинематограф и дети. – М.: Право и жизнь, 1925. – 122 с.
13. Менжинская Ю.И. Задача массовой работы с детьми в кино // Искусство в школе. – 1927. – №1. – С.18-20.
14. Музовская В. Значение кинематографа в деле преподавания // Вестник воспитания. – 1909. – №5. – С.6-9.
15. Первов П. Кинематограф в народной аудитории // Педагогический сборник. – 1916. – №4. – С.12-15.
16. Самуйленко В. Кинематограф и его просветительная роль. – М., 1912. – 213 с.
17. Черепинский С.И. Кино в учебном процессе советской школы (1917-1967): Сообщение 2. Идеи использования фильма как учебного пособия в дореволюционной русской педагогической литературе // Новые исследования в педагогике. – М., 1969. – №13. – С.104-116.
18. Юсов Б. Роль искусства в общем образовании // Педагогика и школы за рубежом. – 1974. – №12. – С.8-12.

Кузё И.В.

КИНЕМАТОГРАФ КАК ДИДАКТИЧЕСКОЕ СРЕДСТВО ОБУЧЕНИЯ НА СТРАНИЦАХ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ПРЕССЫ НАЧАЛА XX СТОЛЕТИЯ

Статья посвящена периоду зарождения учебного кинематографа в Украине и России. Автор описывает причины появления учебного кино, анализирует сферу его использования в школе того времени и мнение педагогов о дидактическом потенциале кинофильмов.

Ключевые слова. Учебное кино, учебный кинематограф, кинофикация школы, дидактическое средство, способы использования, методические возможности.

Kuzyo I.V.

THE CINEMATOGRAPHY AS TEACHING EDUCATIONAL TECHNOLOGY IN PEDAGOGICAL PRESS FIRST HALF OF XX CENTURY

The article is devoted to the period of nucleation film school in Ukraine and Russia. The author describes the causes of educational films, examines the scope of its use in the school at that time and the opinion of teachers about the didactic potential of movies.

Key words. Educational films, educational film, cinefication schools, didactic tool, how to use teaching opportunities.

УДК 37.015.2:371.383(477.7)

Левченко М.Г., Форостян А.Ф.

РОЗВИТОК МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ НА ПІВДНІ УКРАЇНИ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XIX – НА ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ

У статті розглядаються основні етапи становлення та розвитку мистецьких закладів освіти в південних містах (м. Херсон, м. Миколаїв, м. Одеса, м. Сімферополь) України у другій половині XIX – на початку XX століття.

Ключові слова: мистецька освіта, мистецькі товариства, реформування освіти.

Сучасні умови євроінтеграції та наближення системи освіти до світових вимог вимагають від науковців, викладачів залучення в початково-виховний процес нових методів та форм викладання, що якісно позначиться на рівні освіти в Україні.

Цих змін зазнала не лише загальна, а й мистецька система освіти. Тому для визначення більш дієвого шляху оновлення та впровадження нових засобів у навчальних закладах потрібно враховувати соціокультурні особливості розвитку регіонів України, а для практичного впровадження доцільно провести історико-педагогічні паралелі розвитку мистецької освіти.

Зважаючи на це, теоретичні основи естетичного виховання й мистецької освіти досліджувались А. Алексюком, В. Бутенком, Г. Васяновичем, С. Жупаніним, І. Зязюном, Н. Миропольською, Л. Масол, Г. Падалкою, О. Рудницькою, А. Комаровою, А. Капською, Л. Коваль, А. Щербо та іншими. Однак, в їх роботах не у повній мірі розкриті питання регіонального становлення та розвитку мистецької освіти. Виходячи з цього, була визначена мета статті – спираючись на архівні матеріали, деталізувати етапи становлення та розвитку мистецьких закладів освіти в південних містах України у другій половині XIX – на початку XX століття.

Так, друга половина XIX – початок XX століття визначалась протистоянням державної політики в освітній і виховній галузях з представниками прогресивно налаштованої частини суспільства, які прагнули вдосконалити навчально-виховний процес і пристосувати його до потреб суспільства. Сьогодні також спостерігається протистояння масової культури, яка орієнтована на загальну аудиторію, задовольняючи потреби в спілкуванні різними засобами, та національно збагаченої місцевої соціокультури України.

Одним із гострих питань другої половини XIX століття стала перебудова школи, загалом системи освіти. Схоластична чи розумова, класична чи реальна, зазубрювальна чи розвивальна – ці та інші питання постали перед реформаторами освіти. Одним із таких питань було естетичне виховання молоді, підняття культурного рівня людини, виховання учнів, які б мали хист не лише до тих чи інших наук, а й були високорозвиненими культурними особистостями.

Перебудова навчально-виховного процесу в навчальних закладах, пристосування його до потреб суспільства виділили освітній компонент естетичного виховання. Спираючись на предмети художньо-естетичного циклу (малювання, музику, інтегрований курс історії витончених мистецтв), закладались основи мистецької освіти, можливість учням продовжити її на різних ступенях навчання і складало основу подальшої самоосвіти та самовиховання.

Поряд з цим, для поглибленого вивчення даних предметів Статутами (1864 рік, 1901 рік, 1914 рік) пропонувалося залучення учнів до художньої самодіяльності, яка передбачала позакласні й позашкільні заняття різними видами мистецтва (музикою, співом, хореографією, образотворчим, театральним мистецтвом). Художня самодіяльність мала сприяти естетичному вихованню учнівської молоді, розвивати їхні творчі здібності і художній смак учнів, формувати основи самоосвіти та самовиховання. В результаті цього було забезпечено умови для розвитку професійної освіти і здобуття професійних знань та навичок для розвитку та поширення мистецької освіти. Адже існуючи в державі навчальні заклади мистецького спрямування (Академія художеств, консерваторія) не могли задовольнити потреби суспільства.

Першим кроком на шляху до створення професійних установ, які займались освітньою та культурною діяльністю на Півдні України, було відкриття у 1864 році в м. Одесі “Товариства витончених мистецтв” та “Товариства аматорів музики”. В доповідній записці одного з таких товариств зазначалося: “У березні 1864 року шість осіб, пройнятих любов’ю до музики, переважно вокальної зібралися за ініціативою місцевого нашого композитора П. Сокольського, щоб обміркувати, чи не можна якось влаштувати з розрізнених у місті співаків і співачок... хор” [1: 2]. Наприкінці 1860-х років “Товариство аматорів музики” злилося з колишнім філармонічним товариством і стало називатися

“Одеським музичним товариством”. При цьому товаристві було відкрито музичні класи, які ставили за мету розповсюдження музичної освіти серед населення, тим самим розвиваючи естетичні смаки і вподобання.

Дещо інша доля спіткала “Товариство витончених мистецтв”: якщо “Одеське музичне товариство” в 1886 році увійшло до складу Одеського відділення Російського музичного товариства (РМТ), то перше проіснувало до революційних подій 20-х рр. ХХ ст.

“Товариство витончених мистецтв” було засновано в 1864 році, а у 1865 році при ньому було відкрито художню школу, хоча статут цього товариства було затверджено міністром внутрішніх справ В. Валуєвим лише в 1873 році [2: 1]. За статутом до товариства приймалися “художники різної статі й іменувалися вони дійсними членами, любителі мистецтв незалежно від статі – членами-співрецензентами. Почесними членами обирали за особливі заслуги; число членів було необмеженим. Художники з інших міст та любителі мистецтв незалежно від статі називалися членами-кореспондентами” [3: 2]. Таким чином, з відкриттям “Товариства витончених мистецтв” громадське культурне життя пожвавилось. До лав товариства входили різні верстви населення (винятком був нижчий прошарок), хоча переважну більшість становили митці в тій чи іншій культурній галузі [3: 1 – 12].

Відкрита в 1865 році Одеська школа малювання за перші 10 років свого існування дала певні результати: у 1865 році в школі нараховувалось 108 учнів, у 1866 році – 90, у 1867 році – 118, у 1868 році – 124, у 1869 році – 204 і т.д. [4: 11]. Як бачимо, наявна динаміка росту бажаючих навчатися в такій школі, хоча поряд із цим була наявна й значна кількість дітей, яким відмовлено у зарахуванні в навчальний заклад [3: 11].

До художньої школи приймалися діти незалежно від статі та віросповідання; щодо регіональності, то з 204 учні – 157 були з м. Одеси, інші – з різних міст регіону (Херсон, Миколаїв, Севастополь, Ананьєв та інші міста Півдня України) [4: 12]. Віковий ценз коливався від семи до 32-33 років. Однак, не дивлячись на такі розбіжності, школу відвідували переважно діти 9-14 років.

Створена художня школа стала першопочатком розвитку навчальних закладів мистецького спрямування на Півдні України. “Слід зауважити, що діти більшою частиною у вільний від занять або навчальний час приходили самі, без...настанови батьків, які мало піклувалися про дозвілля своїх дітей і умовляли дозволити відвідувати школу” [5: 12], що свідчило про прагнення школярів поглибити свої знання з образотворчого мистецтва.

Крім згаданої вище художньої школи, радою товариства за бажанням багатьох її членів була відкрита в 1867 році музична школа. Відкриваючи її, рада зауважувала, що “музика, як і малювання сприяє розвитку “естетичних” відчуттів, пом’якшує вдачу та розвиває потяг до прекрасного” [5: 9]. У школі викладались гра на фортепіано, скрипці, співи та теорія музики, з часом кількість предметів зростає. Кількість учнів та учениць в рік коливалась від 30 до 47 осіб.

Дії “Товариства витончених мистецтв” не обмежувались відкриттям шкіл. Протягом свого існування воно влаштовувало публічні виставки художників – одеситів і тих, хто мешкав на Півдні України, а також виставки творчих робіт учнів художньої школи; публічні музичні концерти, інструментальні та вокальні музичні вечори. Завдяки зусиллям членів товариства виконувались російські, німецькі та французькі п’єси, проходили сімейні вечори та спектаклі. Про ці події неодноразово писала місцева преса, визначаючи талант постановників Лук’янова, Пруссе, Фюльчанка та викладачів Сукмана, Хайнацкого, Іоріні тощо [5: 27].

Культурне життя інших міст Півдня України в другій половині ХІХ століття дещо відрізнялося від Одеського. Так, з другої половини ХІХ століття в губернському місті Херсоні було відкрито “Товариство любителів витончених мистецтв”, яке час від часу влаштовувало виставки картин художників І. Айвазовського, М. Скадовського, М. Кузнецова та інших [6: 214], екскурсії для учнів навчальних закладів міста з метою підвищення їх мистецької освіти.

У 70-х роках ХІХ століття в м. Миколаєві було відкрито відділення Одеського “Товариства витончених мистецтв”, об’єднавши провідну спільноту міста. Однак у 1888 році прийомний пункт філії було закрито у зв’язку з припиненням занять у художній та музичній школах [7: 126].

Поряд з такими товариствами у всіх містах Півдня України існували гуртки драматичного мистецтва, куди входили любителі драми: чиновники, вчителі, лікарі тощо (крім нижчих прошарків населення). Своєю діяльністю, за відсутності в містах (крім м. Одеси) професійних труп вони сприяли культурному розвитку місцевої публіки, а з іншого боку – створювали умови розвитку естетичної освіти молоді. Наприклад, у 1874 році в м. Херсоні М. Кропивницький почав свою режисерську діяльність, поставивши п’єсу І. Котляревського “Наталка Полтавка” [8: 90].

80-90-ті роки ХІХ століття привнесли зміни в духовне життя міст Півдня України, зумовлені винесенням предметів художньо-естетичного спрямування за межі середніх навчальних закладів з метою поглибленого їх вивчення та набуття професійних умінь і навичок.

На цей період припадає централізація розрізаних установ культурного спрямування та підпорядкування їх загальним державним організаціям. Так, відкрите в 1884 році Одеське відділення Російського музичного товариства завдяки активній діяльності А. Рубінштейна взяло під контроль майже всі музичні школи в місті. У 1886 році на загальних зборах “Одеського музичного товариства” було вирішено розпустити цю організацію, а школу і усе майно передати Одеському відділенню РМТ [5: 3].

На думку членів Одеського товариства витончених мистецтв, ця централізація була необхідною, оскільки “існування кількох товариств і гуртків, котрі культивують музичну справу, за мізерності музичних сил Одеси, спричиняє роздрібненість цих сил, породжує шкідливе суперництво і нищить саму справу – через що об’єднання музичних сил є невідкладною необхідністю” [5: 3]. Перевіривши діяльність музичної школи Товариства витончених мистецтв, керівництво визнало її роботу незадовільною [5: 15]. У 1887 році музичну школу при товаристві було вирішено передати разом із будівлею та інвентарем у розпорядження Одеського відділення Російського музичного товариства [5: 4].

Згодом, завдяки зусиллям музичного гуртка, було відкрито РМТ в м. Херсоні (1885 рік), однак фактично воно стало діяти пізніше. Проте відділення РМТ не могли задовольнити потреб слухачів з усіх верств населення. Як писав В. Сокольський, це була – “установа аристократичного типу, по суті, вона працювала для обраних” [9: 148]. Цей вислів підтверджується відкриттям у 1892 році відділення Імператорського Російського музичного товариства в Миколаєві, що знаходилося в приміщенні Миколаївської жіночої гімназії, де були присутні всі високопоставлені чиновники і заможні громадяни міста [10: 2]. Звертаючись до них з промовою, П. Єлонський наголосив на виховному впливі музичного мистецтва, звернув увагу слухачів, “що лише ніжна половина людства може підняти дух стомленого чоловіка і ввести його в світ звуків і гармонії” [10: 3] музичними засобами, розширюючи не лише свій, а й навколишній світогляд, культурні та естетичні смаки.

На новий щабель розвитку в цей період виходить художня освіта в містах Півдня України. “Товариство витончених мистецтв” та приватні школи підтримує створене “Товариство Південно-руських художників”, яке суттєво вплинуло на становлення та розвиток спеціалізованої освіти, розвивало культурні та естетичні смаки і вподобання учнів незалежно від статі.

Значно покращилося і театральне життя в 80-90-ті роки ХІХ століття на Півдні України: у кожному місті відкриваються театри, спеціально пристосовані приміщення для публічних виступів. Першою такою будівлею став Миколаївський театр (1881 році), в 1887 році за проектом архітекторів Ф. Фелькнера та Г. Гельмера було побудовано Одеський оперний театр. У м. Херсоні на зібрані спільнотою кошти театр було побудовано в 1889 році. На сценах цих театрів гастролювали трупи М. Карпенка-Карого, М. Садовського, О. Саксаганського, французькі та італійські трупи. Робили свій внесок у розвиток культури

такі виконавці, як М. Мусоргський, Ф. Шаляпін, Л. Собінов, П. Орленов та інші видатні митці [11; 12; 13; 14; 15].

Ураховуючи великий попит та зацікавлення молоді драматичним мистецтвом, у містах Півдня України відкриваються театральні курси та гуртки. У цей же час виходить низка регламентованих Міністерством освіти підручників та програм із виховання майбутніх фахівців. Так, наприклад, на таких курсах в м. Одесі викладав Л. Самсонов [16: 4].

Спираючись на інші джерела та програми подібних курсів, можемо скласти цілісну картину підготовки фахівців цього напрямку. Зазначимо, що такі курси розділялися на “казенні” та приватні. “Казенні” прирівнювалися до середньої спеціальної освіти, а приватні більшістю давали лише спеціальні знання з предметів, необхідних для виступів на сцені [16: 52].

На курси драматичного мистецтва приймалися слухачі без іспитів, без урахування статевої різниці, однак чоловіки, вступаючи на курси, мали попередньо закінчити курс середнього навчального закладу (мали бути наявні знання не нижче 5-го класу гімназії, реального училища чи інших, прирівнюваних до цих закладів) [16: 27]. Жінки, у свою чергу, мали закінчити курс інституту чи гімназії Відомства імператриці Марії, гімназії Міністерства народної освіти чи відповідний заклад, маючи звання домашньої наставниці або вчительки з російської мови та історії [16: 28].

Незважаючи на жорсткі умови зарахування на драматичні курси, Л. Самсонов вважав, що “ценз зарахування на ці курси повинен бути жорсткішим і треба зараховувати юнаків та дівчат, які закінчили середні навчальні заклади” [16: 32]. О. Озаровський, у свою чергу, підтримуючи це зауваження, твердив, що “багато молоді захоплюється театальною справою, натомість не маючи середньої освіти. Нестача освіти зумовлює потребу проходження курсу середнього навчального закладу самостійно, на що витрачається додатковий час” [17: 39]. До того ж, у 80-90-ті роки XIX століття спостерігалася тенденція, коли молодь залишала середні навчальні заклади заради кар’єри актора, що, у свою чергу, негативно відбивалося на професійній підготовці цих фахівців.

Серед предметів, що викладалися на курсах були загальні та спеціальні. До загальних відносились Закон Божий, історія літератури, історія драми та театру, історія культури, французька мова. Спеціальні предмети передбачали вивчення драматичного мистецтва, гримування (з попереднім курсом малювання), співи, танці (бальні та характерні), фехтування. Головним предметом вважалося сценічне мистецтво, метою якого було “засвоєння законів керування внутрішніми та зовнішніми рухами наших відчуттів” [17: 5], іншими словами, навчання мало “прагнути до вишуканості шляхом вірного відображення життєвих явищ” [18: 1], де допоміжними засобами виступали музика, живопис, танці, скульптура тощо [18: 2].

Викладачами на цих курсах були провінційні актори, іноді корифеї театру, які гастролювали в тому чи іншому місті Півдня України і тимчасово запрошувались для читання лекцій [19: 20].

Драматичні курси були дуже популярні наприкінці XIX століття, оскільки надавали можливість отримати роботу. Здебільшого невелика кількість слухачів ставали акторами, а інші, хоча й не пов’язували своє життя з театром, однак мали можливість ознайомитись з культурною спадщиною минулого. Ці курси, безперечно, позитивно впливали на учнів навчальних закладів, з одного боку, допомагаючи в обранні професії, з іншого, – учні навчались сприймати навколишній світ через призму предметів художньо-естетичного циклу.

Наприкінці XIX – початку XX століття поширюється практика відкриття приватних курсів. Наприклад, у м. Одесі в 1899 році було відрито курси витончених мистецтв М. Тарадаша. Їх метою було “вивчення витончених мистецтв для використання їх в художніх ремеслах” [18: 3], де вивчались всі види художньої майстерності, а саме: живопис олією, сухими, бронзовими та іншими фарбами, живопис по фарфору, паперу, шкірі, піску тощо.

Крім цього, передбачалося виконувати різні малюнки, які використовувалися у вишивці, обпалювання тощо.

Курси мали можливість відвідувати “особи обох статей”, але не молодші 12-ти років, з дозволу їх навчального керівництва чи батьків [18: 8]. Вони повинні були сприяти поглибленню знань та вмінь у різних сферах культури, залученню молодшого покоління до традицій народної творчості, поглибленому вивченню обраного на курсах предмета художньо-естетичного циклу.

Кінець XIX – початок XX століття ознаменувався певними змінами в суспільно-культурному житті Півдня України. В цей період проходила реорганізація різних шкіл при товариствах в училища, спрямовані на професійну освіту. Це, з одного боку, підвищувало культурний рівень населення, а з іншого, створило можливість для підготовки фахівців-викладачів з тих чи інших предметів художньо-естетичного циклу [20].

Перетворення, що відбулися в музичних школах РМТ, яскраво свідчать про зацікавленість населення в поширенні професійної освіти. У 90-х р. музичні класи при Миколаївському відділенні РМТ було перетворено на училище з навчальною програмою професійного спрямування. Сюди приймали лише підготовлених з музики учнів, а тих, хто не мав такої підготовки, приймали у так звану вечірню музичну школу, де слухачі мали на тиждень два уроки з музичного інструмента і один – з теорії музики [22].

Музичне училище швидко набуло популярності, воно стало осередком музичної культури міста: тут щотижня (по суботах та неділях) відбувалися публічні концерти, а вихованці – учні представляли клас того або іншого викладача. Серед педагогів особливо вирізнявся талановитий скрипаль, композитор, диригент І. Карабулька, який створив квартет відділення РМТ, тріо педагогів училища, камерний оркестр, декілька ансамблів та унісонів з учнів та викладачів і досяг майстерного виконавського рівня цих колективів [22].

Одночасно з виконавською практикою у навчальний процес вводяться нові дисципліни: гра на віолончелі (педагог І. Кафтур) та на духових інструментах (Ф. Крейн). Збільшилося і число викладачів, зокрема, з класу вокалу (М. Геплацький), фортепіано і скрипки. З 1916 року якісно покращилися заняття з постановки голосу, чому сприяв прихід оперної співачки М. Ростовської-Ковалевської, яка ввела уроки з виразного читання, дикції, мізансцени, що дозволяло готуватися до сценічних вистав [22].

На новий рівень розвитку перейшла музична школа Одеського відділення РМТ, яка з 1897 року також була перетворена на музичне училище, яке успадкувало і поглибило сталі традиції Одеської музичної школи, “насаджувало серйозну музику серед населення” [21: 7].

Рада Одеського відділення РМТ відзначала, що “чим більше в публіці розвивається потяг до витонченого, потяг до здорового, чистого сприйняття музики, тим більше вона буде допомагати товариству. Чим більше уряд і суспільство проникається думкою, що музика не є бездіяльною забавою, що вона є високе мистецтво, облагороджувальне і просвітницьке, що вона представляє потреби цивілізованого суспільства – тим більше уваги приділяється її розвитку” [24: 7].

В училищі займалися як хлопці, так і дівчата. Учні відвідували уроки по 2-3 рази на тиждень зі своєї спеціальності; така ж кількість уроків була відведена для загальних предметів: фортепіано, теорії музики, гармонії, спільної гри. Серед спеціальних предметів були фортепіано, скрипка, орган, контрабас, спів, флейта та інші духові та струнні інструменти [24: 19].

Для учнів обов’язковими були виступи на музичних вечорах та публічних іспитах, присвячених знаменним подіям. Так, наприклад, вечори, присвячені Н. Зеленій, Л. Ауерд, приїзду в м. Одесу П. Чайковського тощо. Різноманітність виступів свідчить про високу підготовку як учителів, так і учнів.

Випускні іспити вимагали від учнів знання матеріалу в повному обсязі. Якщо це фортепіано, то поряд з грою на інструменті учень повинен був знати програму елементарної теорії музики та курсу гармонії. Це ж стосувалося інших предметів. Такий рівень вимог для

випускників сприяв високому рівню підготовки фахівців у різних напрямках музичної творчості [25: 26 – 28].

Високий рівень підготовки випускників музичного училища та зацікавленість громадськості сприяли перетворенню в 1914 році училища на консерваторію, яку очолив музикант і диригент Д. Климов. З її стін вийшло багато віртуозів-музикантів, серед яких відомий музикант-педагог П. Столярський.

З відкриттям консерваторії Одеса стала центром музичної освіти на Півдні України. В цьому навчальному закладі виховували “не лише виконавців та викладачів, а й слухачів та шанувальників музики”. Усе це сприяло поширенню та поглибленню культури й освіти цього регіону.

Подібні вимоги висувалися і до відкритого у 1908 році музичного училища при Херсонському відділенні РМТ. Тут багато років працював український фольклорист-музикознавець А. Конощенко (Грабенко). Це училище закінчили багато виконавців та композиторів, насамперед, заслужений діяч мистецтв Азербайджану А. Малкян; з училищем пов’язана доля видатного вірменського композитора А. Спендіарова (Спендіаряна), автора “Української сюїти” та багатьох інших.

Культурний розвиток та розвиток установ культурного спрямування регіону залежали від політичних та економічних факторів. Так, на початку ХХ століття РМТ мало свої відділення в усіх містах Херсонської губернії, а в Бессарабській лише частково. Відділення РМТ в м. Сімферополі було відкрито лише в 1910 році, хоча виявляли свою зацікавленість багато прихильників та любителів музичної творчості.

Суттєві зміни відбулись і в художній освіті наприкінці ХІХ – на початку ХХ століття. Одеська художня школа при “Товаристві витончених мистецтв” була перетворена на художнє училище, яке набуло чималої популярності серед населення Півдня України.

До складу ради товариства входили різні верстви населення (крім представників робітничого класу). Тривалий час раду очолював С. Вета, який зробив чимало для його розбудови. До складу ради входили у різні роки професор М. Кандаков, професор О. Кирпічников, кандидат права О. Черкась, художник Є. де Вільє-де Ліль-Адинь, одеський купець О. Лемме та інші; серед позаштатних виділимо Ф. Моранді, Л. Бродського та інших. Вони опікувались станом справ в Одеському художньому училищі щодо підготовки кваліфікованих кадрів, ознайомлення громадськості з мистецьким доробком місцевих та вітчизняних художників [26].

Художнє училище очолив у перші роки його існування академік О. Попов. Серед викладачів були також скульптор Л. Іорні, художники К. Костанді, Г. Ладигенський, Ю. Дмитренко, А. Красовський, деякий час викладав академік Р. Судковський та багато інших фахівців, які сприяли розбудові художньої освіти на Півдні України [24].

Основними навчальними предметами в училищі були малювання, скульптура, художня майстерність, теоретична основа малювання, теорія та історія культури [28: 59], котрі викладались у суворій хронології; крім цього, були обов’язкові заняття з написання пейзажів, на які відводилося багато часу. У цілому традиції, закладені в художній школі, розвивались і в художньому училищі. Підтримувався творчий підхід до кожного учня, давалися загальні правила малювання, на основі яких формувалась індивідуальність майбутнього художника чи цінувальника мистецтва [29].

Для кращих учнів училища існувала низка привілеїв, наприклад, за рахунок Одеського “Товариства витончених мистецтв” колишній учень художнього училища Є. Бендель був відправлений до Мюнхенської академії мистецтв для продовження навчання [29], колишній учень К. Венгржиновський продовжив навчання в Імператорській академії мистецтв, його деякий час субсидіювало товариство [28].

Товариство влаштовувало кожного року звітні виставки учнів училища, що було певною подією в місті. Крім цього, товариство неодноразово організовувало народні співи, керівником яких деякий час був В. Завадський [21: 12]. Усі ці заходи повинні були сприяти поширенню художньої, музичної – культурної освіти серед усіх прошарків населення.

В інших містах Півдня України державні художні школи з'явилися лише на початку ХХ століття. До цього в містах функціонували лише приватні художні школи, які давали початкову освіту.

Важливим напрямом у роботі мистецьких навчальних закладів була підготовка викладачів предметів художньо-естетичного циклу. Брак учительських кадрів поповнювався якраз за рахунок роботи шкіл при товариствах та відкритих пізніше музичних і художніх училищах. Так, наприклад, викладачі малювання жіночої гімназії Малько С. Володженко, Н. Рудцький закінчили художню школу Одеського відділення "Товариства витончених мистецтв" [26: 3], а вчителька малювання Одеської жіночої гімназії фон. Г.-Б. К. Морозова отримала диплом про закінчення Одеського художнього училища і можливість викладати малювання в усіх класах (1909 рік) [26: 2].

Це стосувалося не лише викладачів малювання. Так, вчителька танців Л. Косаткіна з жіночої гімназії Малько закінчила музичне училище і курси танців, отримавши диплом викладача цих предметів. Викладач співів цієї ж гімназії закінчила Одеську 2-у жіночу гімназію з можливістю викладати співи [27: 3].

Викладацькою діяльністю в навчальних закладах займалися також і видатні митці. Так, учителями малювання були Н. Костін (1-а Одеська чоловіча гімназія), О. Швейкович (Рішельєвська гімназія), Т. Воротницький (3-я Одеська чоловіча гімназія), Л. Шварц (реальне училище) [28: 46]. Подекуди вони у кількох навчальних закладах, так колезький секретар, академік К. Констанді в 1899 році був призначений викладачем у художнє училище Одеського Товариства витончених мистецтв, а з 1905 року йому було дозволено проводити паралельні заняття з малювання в Одеській Жіночій гімназії фон Г. – Б.

Таким чином, можемо зазначити, що процес становлення та розвитку мистецької освіти на Півдні України був обумовлений рядом чинників, а саме громадськість міст активно залучалась до вирішення питань реформування освіти, що в подальшому визначилося у випереджаючих темпах розвитку система навчальних закладів. Приватна ініціатива, щодо відкриття мистецьких товариств які у подальшому стали основою для розвитку професійної освіти. Процес централізації навчальних установ мистецького спрямування, які були обов'язковими у кожному місті Півдня України, визначився підготовленою базою та залученням приватного капіталу, який дав можливість створити належні умови для подальшого їх розвитку. Залучення до навчально-виховного процесу видатних митців, акторів, музикантів, художників тощо, що дало можливість якісної підготовки слухачів та вдовольнило потреби у викладацьких кадрах інших навчальних закладів різного рівня.

Стаття не вирішує усіх питань зазначеної проблеми. Потребують подальшого дослідження питання пов'язані з розвитком мистецької освіти у національних меншин, діяльність культурно-громадських діячів тощо.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Устав общества изящных искусств в Одессе (1866) // ДАОО. – Ф. 367. – Оп. 1. – Спр. 2. – 5 арк.
2. Краткие сведения об Одесской рисовальной школе (1866 – 1879) // ДАОО. – Ф. 367. – Оп. 1. – Спр. 53. – 16 арк.
3. Список членов общества изящных искусств. Отчёт о состоянии общества за 1865-1869 гг. (1865 – 1874) // ДАОО. – Ф. 367. – Оп. 1. – Спр. 1. – 14 арк.
4. Кауфман А.Е. За кулисами университета-юбилера. (Из воспоминаний и бесед) // Голос минувшего. – 1915. – № 10 – С. 165 – 178.
5. Доклад комиссии, избранной общественным собранием Общества изящных искусств, 18 мая 1886 г., по делу о музыкальной школе. – Одесса, б.д. – 44 с.
6. Історія міст і сіл України. Херсонська область. – К., 1972. – 688 с.
7. Історія міст і сіл України. Миколаївська область. – К., 1981. – 712с.
8. Воспоминания и дневники XVIII – XX вв. Указатель рукописей – М., 1976. – 621 с.
9. Николаюк Е. Херсонщина от "А" до "Я". Справочное издание. – Херсон, 2000. – 416 с.

10. Открытие в г. Николаеве отделения Императорского русского музыкального общества (Речь О.П. Еланского о воспитательном значении музыки). – Николаев, 1893. – 8 с.
11. Вечер музыки // Южный край. – 1896. – 26 ноября.
12. Зуев В. Путешественные записки от Санкт-Петербурга до Херсона в 1781 и 1872 гг. – С-Пб., 1787. – 216 с.
13. Отчёт 2-й Одесской мужской гимназии за 1887 год // ДАОО. – Ф. 45. – Оп. 11. – Спр. 53. – 49 арк.
14. Концерт Листа // Одесский вестник. – 1847. – № 60. – С. 63.
15. Сара Бернар в Одессе // Театр. – 1897. – 17 мая. – С.24.
16. Театральное дело в провинции / Сост. Л.Н. Сомсонов. – Одесса, 1875. – 168 с.
17. Озаровский Ю. Наше драматическое образование. – С-Пб: Тип. Труд, 1900. – 187 с.
18. Курсы “изящных искусств”, учредитель М.Б. Тарадаш. Правила приёма и программа преподавания. – Одесса, 1899. – 8 с.
19. Гастроли П.К. Саксаганского // Юг. – 1903. – 20 апреля. – С. 7.
20. Практикум сценического искусства. Хрестоматия / Сост. Вейнберг. – С-Пб, 1888. – 124 с.
21. Программы музыкального училища Одесского отделения Императорского русского музыкального общества – Одесса, 1902. – 24 с.
22. Бемоль В. Материалы для истории музыкального развития в Новороссийском крае // Одесский вестник. – 1875. – № 29–31. – С. 26 – 28.
23. Історія міст і сіл України. Кримська область. – К., 1974. – 624 с.
24. Краткие сведения об Одесской рисовальной школе (1866 – 1879) // ДАОО. – Ф. 367. – Оп. 1. – Спр. 53. – 16 арк.
25. Статистическая информация об отчислениях на содержание учебных заведений // Вестник Таврического земства. Год 3-й. – 1905. – № 20. – 88 с.
26. Формулярный список о службе учительницы рисования и чистописания Морозовой Екатерины Николаевны (1907 – 1913) // ДАОО. – Ф. 51. – Оп. 1. – Спр. 35. – 8 арк.
27. Об отчетности Попечителю Одесского учебного округа Одесской женской гимназии Малько (1910) // ДАОО. – Ф. 122. – Оп. 1. – Спр. 26. – 86 арк.
28. Одесская женская гимназия, учрежденная фон. Г.-Б. Дело учительницы танцев Мирец (1905 – 1906) // ДАОО. – Ф. 51. – Оп. 1. – Спр. 33. – 6 арк.
29. Сведения по Новороссийскому краю // ДАОО. – Ф. 83. – Оп. 1. – Спр. 111. – 51 арк.

Левченко Н.Г., Форостян А.Ф.

*РАЗВИТИЕ ХУДОЖЕСТВЕННО-ЭСТЕТИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ НА ЮГЕ УКРАИНЫ
ВО ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ XIX - В НАЧАЛЕ XX ВЕКА*

В статье раскрываются основные этапы становления и развития школ искусств в южных городах (г. Херсон, г. Николаев, г. Одесса, Г. Симферополь) Украины во второй половине XIX – в начале XX века.

Ключевые слова: художественное образование, художественные общества, реформирования образования.

Levchenko N.G., Forostyan A.F.

*DEVELOPMENT OF ART EDUCATION IN SOUTH OF UKRAINE IN THE SECOND HALF OF
THE XIX - XX CENTURY*

In this article major stages of development of art schools in the southern cities (Kherson, Mykolayiv, Odessa and Simferopol) of Ukraine in the second half of the nineteenth – early twentieth century.

Key words: art education, art society, educational reform.